

Dr hab. Tadeusz Wallas
Prof. nadzw. na Wydziale Nauk Politycznych i Dziennikarstwa
Uniwersytetu im. A. Mickiewicza w Poznaniu

R e c e n z j a
pracy doktorskiej mgr. Przemysława Foligowskiego
pt. „Stosunki Rosji z Białorusią i Ukrainą po 1991 roku”

I. Temat pracy

Stosunki między państwami to problemy, które słusznie zajmują w badaniach m.in. politologicznych bardzo istotne miejsce. Państwo pozostaje bowiem najważniejszym uczestnikiem stosunków międzynarodowych i – wbrew prognozom sformułowanym przez m.in. niektórych badaczy globalizacji – tak pozostanie w dającej się przewidzieć przyszłości. Znaczenie wyników badanych relacji dodatkowo zwiększa się, gdy zachodzą one między państwami: sąsiadującymi ze sobą; będącymi do niedawna w granicach jednego niedemokratycznego państwa związkowego oraz usiłującymi przewyciężyć wspólną totalitarną przeszłość. Atrakcyjność ocen i wniosków wzrasta także wtedy, gdy przedmiotem zainteresowania badacza były stosunki mocarstwa z państwami bez takiego statusu.

Dlatego też z uznaniem odnoszę się do tematu przesłanej mi do zrecenzowania rozprawy doktorskiej, jaką jej Autor przedstawił Radzie Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa UAM. Choć relacjom Rosji z jej sąsiadami poświęcono już wiele opracowań, to jednak dominują wśród nich takie, które mają charakter przyczynkowski. Ponadto naukową wartość niektórych obniża to, że zostały one napisane przez autorów, którzy nawet nie skrywali swych uprzedzeń do jednej strony politycznego sporu. Niewątpliwie brakuje, a przynajmniej występuje niedostatek, bardziej kompleksowych i możliwie obiektywnych analiz na temat genezy, stanu i przyszłości stosunków między tytułowymi państwami. Należy także zauważyć, że takie analizy szybko się dezaktualizują z uwagi na dużą zmienność międzypaństwowych relacji. Dlatego też zachodzi konieczność badania ich w sposób ciągły w celu weryfikacji uznawanych dotąd tez. Swoją działalnością badawczą, Autor recenzowanej dysertacji doskonale wpisał się w to zapotrzebowanie.

Biorąc pod uwagę aktualność problemu i potrzebę jego naukowego poznania dobrze się stało, że Doktorant skoncentrował swe zainteresowania badawcze na analizie i ocenie relacji Rosji z Białorusią i Ukrainą. Dla polskich badaczy operujących na gruncie nauk społecznych, a także dla praktyki politycznej, jego szczególne znaczenie wynika z konsekwencji sąsiedztwa Polski z wymienionymi państwami.

Treść ocenianej dysertacji odpowiada jej tematowi. Autor bardzo konsekwentnie w rozważaniach przedstawionych w kolejnych rozdziałach starał się ukazać problem określony już w tytule. Tak sformułowane zadanie badawcze uznaję za bardzo ambitne, a jego realizację za istotną dla naukowego poznania ważnego fragmentu życia wspólnoty międzynarodowej.

Również okres, w jakim Autor badał stosunki rosyjsko-białoruskie i rosyjsko-ukraińskie uważam za trafnie oraz ambitnie określony. Czas, jaki upłynął od 1991 r. tj. od wydarzeń, które doprowadziły do rozpadu Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich, stanowi wystarczającą podstawę do porównań, uogólnień oraz sformułowania ciekawych wniosków.

Recenzowana praca ma charakter politologiczny mimo, że do uzasadnienia wielu twierdzeń wykorzystano wybrane elementy wiedzy z zakresu historii, socjologii, ekonomii i prawa. Przedmiotem zawartych w niej rozważań są instytucje, zjawiska i procesy pozostające w zainteresowaniu przede wszystkim międzynarodowych stosunków politycznych, które są ważną subdyscypliną nauk o polityce. Zatem oceniana praca może być podstawą ubiegania się o stopień naukowy doktora w zakresie wymienionej dyscypliny nauki.

II. Cele przeprowadzonych badań, zadania badawcze, tezy, hipotezy oraz metodologia badań

Doktorant za główne cele podjętych badań uznał: 1) „...określenie stanu stosunków dwustronnych: rosyjsko-białoruskich i rosyjsko-ukraińskich na przestrzeni ćwierćwiecza (...) przy uwzględnieniu ich ewolucji” (...) w kontekście założonych przez te państwa celów strategicznych w polityce zagranicznej”; 2) „ukazanie wpływu, jaki stosunki te miały na stabilność polityczną, militarną i gospodarczą” przede wszystkim Białorusi i Ukrainy” (s. 12). Autor określił też kilka tez (sam pisze o trzech tezach, ale faktycznie jest więcej. Potwierdza to lektura stron 11-13) wyjściowych

opartych na „... wspólnym założeniu, że suwerenność Białorusi i Ukrainy w ujęciu politycznym podlegała specyficznym ograniczeniom, wynikającym z uwarunkowań o charakterze historycznym, politycznym, militarnym, gospodarczym, kulturowym ...”.

Na str. 11 sformułowano także trzy wielowątkowe „hipotezy badawcze, których udowodnieniu służy praca”. Za najbardziej interesujący uznaję zamiar Autora wykazania, że w badanym okresie „zarówno państwowość ukraińska, jak i białoruska umocniły się” głównie w drodze stopniowego „zanegowanie idei jedności trzech słowiańskich republik byłego ZSRR”.

Wyznaczone cele badań oraz treść tez i hipotez nie budzą zastrzeżeń. Uznaję je za ważne dla naukowego poznania oraz ambitne. Wyraźnie konkretyzują one zamierzenia i określają obszary w relacjach rosyjsko-białoruskich oraz rosyjsko-ukraińskich, w jakich Doktorant poszukiwał potwierdzeń dla przyjętych założeń. Potwierdzenie lub zanegowanie tez oraz weryfikacja hipotez w toku badań umożliwiła przecież osiągnięcie ich celów.

Tak sformułowanim zamierzeniom podporządkowany został wybór wypracowanych już teorii, do których odwołanie umożliwiło realizację celów podjętych badań. Wyliczając plusy i minusy poszczególnych teorii przydatnych do analizy m.in. pozycji państwa w stosunkach międzynarodowych, jego suwerenności oraz determinantów relacji między państwami, Autor postanowił wykorzystać przede wszystkim wskazania liberalnej teorii stosunków międzynarodowych, trafnie dostrzegając jej zalety (s. 47). Wybór ten uznaję za trafny.

Na korzyść Doktoranta świadczy też to, że miał on świadomość złożoności problematyki, która stała się przedmiotem Jego zainteresowania. Słusznie zatem uznał, iż problem stosunków rosyjsko-białoruskich oraz rosyjsko-ukraińskich można zbadać przy pomocy perspektywy nazywanej „holizmem metodologicznym”, a więc metod i technik wykorzystywanych przez różne dyscypliny z obszaru nauk społecznych i obszaru nauk humanistycznych, które często są dostosowywane dla własnych potrzeb przez nauki o polityce. Jednak Doktorant metodologicznym wyborom poświęcił tylko kilka zdań. Zadeklarował, że wykorzystał metodę analizy systemowej, a z metod historycznych najbardziej przydatna okazała się metoda genetyczna. W treści ocenianej pracy widoczne jest także zastosowanie metody porównawczej oraz

instytucjonalno-prawnej. We „Wstępie” odnajdujemy tylko lakoniczne uzasadnienia metodologicznych wyborów. Niestety, Doktorant nie wyliczył wykorzystanych technik badawczych. Zawartość kolejnych rozdziałów pozwala jednak zauważyć, iż szczególnie pomocna okazała się: obserwacja; analiza danych publikowanych i niepublikowanych; analiza norm prawnych i innych dokumentów; analiza ustaleń innych autorów ogłoszonych w monografiach lub artykułach, a także analiza zawartości prasy.

Lektura ocenianej pracy daje podstawy do stwierdzenia, że powstała ona w efekcie badań przeprowadzonych poprawnie pod względem metodologicznym. Autor wykorzystał bowiem metody naukowego poznania stosowane w badaniach na gruncie nauk społecznych i/lub humanistycznych, w tym nauk o polityce. Różnorodność zastosowanych metod była niewątpliwie uzasadniona złożonym charakterem przedmiotu badań, jakim stosunki między państwami i ich uwarunkowania.

Określone przez Doktoranta zamierzenia badawcze i sposób ich osiągnięcia uznaję za prawidłowe. Świadczy to o Jego dużej wiedzy teoretycznej związanej z przedmiotem podjętych badań oraz potwierdza umiejętność wykorzystania takiej wiedzy w praktyce badawczej.

III. Struktura pracy

Struktura pracy nie budzi zastrzeżeń. Składa się ona z wstępu, pięciu rozdziałów, zakończenia i bibliografii. Wstęp jest napisany prawidłowo, ponieważ omówiono w nim wszystkie kwestie wymagane w takiej części dysertacji. Kolejność rozdziałów jest logiczna i uzasadniona merytorycznie. Treść pierwszego z nich jest bardzo istotna z uwagi na cele podjętych badań oraz rozważania zamieszczone w następnych rozdziałach. Doktorant, krytycznie korzystając z dorobku nauki o państwie i nauki o stosunkach międzynarodowych, przede wszystkim wyjaśnia istotę najważniejszych kategorii, które wykorzystuje do opisu, analizy oraz oceny wzajemnych relacji między tytułowymi państwami. Trafnie ukazano w tej części dysertacji m.in. definicje państwa i suwerenności. Jednak najciekawsze w ocenianym rozdziale są rozważania nad potrzebą redefinicji suwerenności. Szkoda, że Doktorant jednoznacznie nie ocenia tego zagadnienia. Dotychczasowe doświadczenia pozwalają przecież już dostrzec, że naruszenie suwerenności państwa w imię ochrony praw jego

obywateli, może być pretekstem do realizacji partykularnych interesów innego państwa lub koalicji państw.

W następnym rozdziale, Autor skrótowo ukazał „kwestię białoruską” oraz „kwestię ukraińską” od schyłkowego okresu Cesarstwa Rosyjskiego do końca ZSRR. Trafnie On zauważył, „że mimo rewolucji 1917 r., która teoretycznie obaliła „więzienie narodów”, którym było carskie imperium, dominacja rosyjska nie została podważona, a władza radziecka nadal była władzą rosyjską. Nawet jeśli niektórzy z członków radzieckiego kierownictwa nie byli Rosjanami”. Federalizm radziecki był przecież tylko fasadą, „która ukrywała bardzo scentralizowaną władzę partii/państwa”. Doktorant słusznie zauważył, że totalitarna przeszłość oraz mentalność postradzieckich elit, w istotny sposób determinowała relacje rosyjsko-białoruskie oraz rosyjsko-ukraińskie po rozpadzie ZSRR.

Rozdział trzeci został przeznaczony na ukazanie prawnych, a przede wszystkim politycznych czynników określających relacje Rosja – Białoruś oraz Rosja – Ukraina. Doktorant trafnie zauważył, że w badanym okresie relacje te można podzielić na trzy etapy. W pierwszym (1991-1994) miało miejsce „poszukiwanie tożsamości narodowej” Białorusinów i Ukraińców „w opozycji wobec Rosji”. Drugi etap - przypadający na lata 1995-2005 – wyróżniało zbliżenie wymienionych państw oraz intensyfikacja współpracy. Natomiast trzeci etap rozpoczynający się w latach 2005-2006, wyróżnia „załamanie stabilnej współpracy z Rosją”. Zaletą tego rozdziału jest także ukazanie czynników, które w efekcie doprowadziły do niepowodzenia rosyjskich prób reintegracji na obszarze postradzieckim.

Rozdziały czwarty i piąty mają podobną strukturę z tym, że w tym pierwszym ukazano relacje rosyjsko-białoruskie, a w ostatnim rosyjsko-ukraińskie. Doktorant, kierując się chronologią, dokonał analizy i oceny ważniejszych wydarzeń w tych relacjach, poszukując determinant niepowodzeń w realizacji rosyjskich strategii w polityce wobec Białorusi i Ukrainy. Podejmuje On także udaną próbę wskazania przyczyn zróżnicowania charakteru stosunków rosyjsko-białoruskich oraz rosyjsko-ukraińskich. Trafne konkluzje na ten temat, zamieszczone zostały na str. 317-318 oraz 412-413.

W „Zakończeniu” znajdują się oceny i wnioski końcowe, które ostatecznie potwierdzają słuszność tez i hipotez wyartykułowanych we „Wstępie”. Zgadzam się z ustaleniami Doktoranta zawartymi w tej części dysertacji. Niewątpliwie to asymetryczność w dwustronnych relacjach oraz „presja ze strony Rosji, narastająca w okresie sprawowania rządów przez W. Putina, spowodowała stopniową zmianę sposobu postrzegania państwa rosyjskiego i przyczyniła się do ewolucji nastawienia względem rosyjskich propozycji integracyjnych”. Doprowadziło to do zanegowania przez Białoruś statusu Rosji jako jedyne partnera strategicznego. Natomiast Ukraina wybrała w swej polityce zagranicznej kurs na zbliżenie, a nawet integrację z Unią Europejską i NATO. Świadczy to o „umocnieniu państwowości białoruskiej i ukraińskiej, w coraz bardziej widocznej opozycji do wspólnego dziedzictwa okresu radzieckiego”.

IV. Bibliografia

Rozważania Doktoranta oparte zostały na imponującej bazie, na którą składają się liczne źródła i opracowania. O rozmiarach tej bazy świadczy wykaz, jaki zajmuje strony od 423 do 458. Bibliografia została podzielona na sześć zasadniczych części: dokumenty; raporty; monografie; artykuły naukowe; prace popularnonaukowe oraz „Inne”. Podkreślenia wymaga fakt, że doboru i systematyzacji dokumentów, innych źródeł oraz opracowań dokonano poprawnie.

W przeprowadzonych badaniach wykorzystano bogaty zestaw aktów prawnych i innych dokumentów. Dotarcie do nich, a także ich analiza niewątpliwie wymagała znacznego nakładu pracy, co zasługuje na szczególne uznanie. Wśród wymienionych w bibliografii opracowań, znajdują się wszystkie ważne i ważniejsze, krajowych i zagranicznych autorów, jakie mogły być wykorzystane przy realizacji zamierzeń badawczych Doktoranta. Na uwagę zasługuje wykorzystanie efektów badań nie tylko politologów, ale także historyków, socjologów, prawników i przedstawicieli innych dyscyplin naukowych co oznacza, że Autor dostrzegł różnorodność czynników determinujących i kształtujących stosunki między tytułowymi państwami. W badaniach wykorzystano także materiały umieszczone w Internecie lub opublikowane w prasie drukowanej. Chociaż do takich źródeł w badaniach naukowych należy podchodzić z ostrożnością, co Doktorant potrafi, to w tym przypadku stanowią one

bardzo pomocny materiał do porównań. Pisze On bowiem o zagadnieniach stosunkowo nowych, które nie zostały jeszcze należycie opisane i naukowo ocenione.

Sporządzona bibliografia może stać się bardzo solidnym punktem wyjścia do dalszych badań nad polityką zagraniczną współczesnych państw, relacjami między państwami na obszarze postsowieckim, a zwłaszcza stosunkami rosyjsko-białoruskimi oraz rosyjsko-ukraińskimi.

V. Ważniejsze uwagi szczegółowe:

1. Cenne w pracy jest to, że Doktorant możliwie precyzyjnie definiuje pojęcia, które następnie wykorzystuje do opisu i analizy prezentowanych zjawisk i instytucji;
2. Kolejną zaletą jest to, iż każdy rozdział zakończony jest podsumowaniem i refleksjami;
3. Wartość dysertacji podnosi to, że opis danego procesu lub zjawiska z reguły kończy się jego oceną i wnioskami. Autor wykazuje się często erudycją i znajomością faktów, źródeł i literatury. Umiejętnie wykorzystuje dorobek polskiej i zagranicznej nauki m.in. politologii, prawa, ekonomii oraz pomocniczo innych dyscyplin naukowych;
4. Wiele spostrzeżeń Autora ocenianej pracy należy uznać za bardzo trafne. Chociaż, często nie są one Jego naukowymi odkryciami, to cenne jest to, że dochodzi On do nich w drodze pogłębionej analizy prezentowanych zjawisk i procesów, wykazując się wiedzą oraz umiejętnością formułowania wniosków.
5. Dysertacja napisano została poprawnie pod względem językowym, chociaż zauważalny jest brak uważnej korekty.

VI. Konkluzja

Przyjęte cele pracy zostały zrealizowane. Oceny i wnioski sformułowane przez Doktoranta, które zostały umiejscowione przede wszystkim na końcu każdego rozdziału oraz w zakończeniu, są przekonujące i solidnie udokumentowane. Wykazał się On umiejętnością stosowania naukowych metod i technik oraz operowania fachowymi terminami, niezbędnymi do opisu, analizy i oceny współczesnych stosunków międzynarodowych. Praca jest napisana starannie pod względem metodologicznym. Rozważania przedstawiono w sposób logiczny i zrozumiały.

Stwierdzam, że oceniana rozprawa jest ważna poznawczo i stanowi oryginalne rozwiązanie problemu naukowego. Jest także potwierdzeniem dużej wiedzy Doktoranta w zakresie nauk o polityce oraz umiejętności prowadzenia pracy naukowej. Recenzowana dysertacja stanowi też znaczący wkład do naukowego poznania międzynarodowych stosunków politycznych, a w szczególności stosunków Rosji z Białorusią i Ukrainą po 1991 r. Spełnione zatem zostały wymogi określone w art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki. W związku z tym wnoszę o przyjęcie ocenionej rozprawy i dopuszczenie mgr. Przemysława Foligowskiego do kolejnego etapu w przewodzie doktorskim.

Tadeusz Wallas